

Las Doświadczalny Zwierzyniec i jego istota

Nawiązując do artykułu pt. „Spojźmy na las” (pisownia oryginalna), napisanego przez Pana Stefana Wojciechowskiego i zamieszczonego w numerze 11. „Kórnicanina” z 7 czerwca 2019 r., chcielibyśmy odnieść się do jego treści i przekazać kilka słów na temat Lasu Doświadczalnego Zwierzyniec Instytutu Dendrologii Polskiej Akademii Nauk. Las, jako układ ekologiczny oraz miejsce prowadzenia działalności gospodarczej, pełni liczne funkcje, a te naturalne lub regulowane funkcje podlegają różnym klasyfikacjom. W dużym uproszczeniu lasy pełnią m.in. funkcję klimatotwórczą, uodrowiskotwórczą, rekreacyjno-turystyczną, krajobrazotwórczą, przeciwerozrywną, wiatrochronną, glebochronną, produkcyjną, kształtują gospodarkę wodną, chronią różnorodność biologiczną, stanowią rezerwuár węgla, itp. Ponadto są naszym dziedzictwem historycznym i kulturowym. Funkcje te można także podzielić na ochronne, społeczne oraz gospodarcze.

Lasy pełnią funkcje społeczne m.in. na drodze ich udostępnienia dla celów rekreacyjnych oraz poprzez prowadzoną na ich terenie działalność edukacyjną i turystyczną. Lasy, zwłaszcza dla mieszkańców dużych aglomeracji miejskich, są bardzo ważnym miejscem odpoczynku i kontaktu z przyrodą. Działalność ta może być prowadzona tylko na terenie, który został udostępniony dla ludności. Nie wszystkie miejsca, które znajdują się na terenach leśnych (Skarbu Państwa), są udostępniane dla społeczeństwa. Stałym zakazem wstępu, zgodnie z art. 26. Ustawy o lasach z 28 września 1991 r., objęte są lasy stanowiące:

- uprawy leśne do 4 m wysokości,
- powierzchnie doświadczalne i drzewostany nasienne,
- ostoje zwierząt,
- źródła rzek i potoków,
- obszary zagrożone erozją.

Las Doświadczalny Zwierzyniec, a także okoliczne lasy, począwszy od XVII wieku do roku 1880, należały do dóbr Działyńskich. Okres ten cechuje ekstensywna gospodarka leśna, a zasoby leśne zaspokajały bieżące potrzeby majątku i stanowiły rezerwę finansową. Po śmierci Jana hr. Działyńskiego w 1880 r., rodowy majątek Działyńskich stał się własnością Władysława hr. Zamoyskiego. Gospodarkę leśną prowadzono w tym czasie jak dawniej. W tym okresie ogrodzono kompleks leśny i założono hodowlę zwierzyny. Wtedy też powstała nazwa Zwierzyniec. W roku 1924 Władysław Zamoyski, poprzez zapis w testamencie, przekazał kórnickie dobra Narodowi Polskiemu, stwarzając fundamenty organizacyjne powstałej w 1925 r. Fundacji Zakłady Kórnickie, która funkcjonowała w tym stanie do wybuchu II wojny światowej.

Zarządzanie lasem odbywa się w oparciu o dokument zwany Planem Urządzenia

Lasu (PUL; operat). Pierwszy znany operat powstał w latach 1923-24, ale należy sądzić, że już wcześniej były opracowywane takie plany. Operat z 1924 r. został po czterech latach anulowany przez inspektora Ochrony Lasu Województwa Poznańskiego na wniosek Zarządu Fundacji Zakłady Kórnickie. Prawdziwą przyczyną jego anulowania była potrzeba zwiększonego pozyskania drewna. Nowy operat sporządzono na okres od 01.11.1928 do 31.10.1938 r. Dla sosny i dębu przyjęto 100-letni wiek rębności (dojrzałość drzew do wyrębu), a dla olszy, brzozy i innych liściastych – 60-letni. Przy nowych zalesieniach i odnowieniach sadzono sosnę z dębem. Projektowano także posadzenia drzewostanów brzoazowych dębem i dalszą ich przebudowę. Użytkowanie przedrębne cechowała mała intensywność. Następny PUL sporządzono na okres 1938-1948, jednakże w związku z wybuchem II wojny światowej i zajęciem Polski przez okupanta nie był on realizowany. Okupant prowadził wyręb według swoich potrzeb znacznie przekraczając plan cięć na lata 1938-1948. Po wyzwoleniu, w związku z upaństwowieniem lasów majątkowych i innych, lasy Fundacji Zakłady Kórnickie włączono w skład ówczesnego Nadleśnictwa Kórnik. Z powodu braku planów urzędzeniowych, rozmiar użytkowania był corocznie ustalany przez Dyрекcję Lasów Państwowych w Poznaniu bez wyodrębniania Uroczyska Zwierzyniec, zatem na temat pozyskania drewna w Lesie Doświadczalnym Zwierzyniec nie ma miarodajnych źródeł. W 1952 r. ówczesny Zakład Dendrologii i Pomologii (stara nazwa obecnego Instytutu Dendrologii PAN) zostaje włączony do Polskiej Akademii Nauk i staje się jednostką badawczą, której leśną bazę doświadczalną stanowiły (i stanowią) lasy Uroczyska Zwierzyniec.

Pierwszy po wojnie PUL dla Nadleśnictwa Kórnik opracowała na okres od 01.01.1951 do 31.12.1960 r. Drużyna Urządzenia Lasu Poznańskiego Okręgu Lasów Państwowych. Na skutek zmian zasad zagospodarowania lasów plan ten się zdezaktualizował, a w 1955 r. nastąpiła rewizja jednorazowa użytkowania. Na skutek starań Polskiej Akademii Nauk Ministerstwo Leśnictwa przekazało Uroczysko Zwierzyniec Zakładowi Dendrologii i Pomologii PAN w Kórniku w zarząd i użytkowanie wraz z prowadzeniem doświadczeń naukowych. Formalne przekazanie nastąpiło 1 lipca 1959 r. Z uwagi na tę samodzielną i specyficzną gospodarkę z priorytetem doświadczalnictwa, powstała konieczność opracowania odrębnego PUL. Plan Urządzenia Lasu na okres od 01.10.1968 do 30.06.1979 opracowało Biuro Urządzenia Lasu i Projektów Leśnictwa w Poznaniu. Utworzono na jego terenie dwa gospodarstwa: 1) lasów wodochronnych oraz 2) lasów doświadczalnych.

W dniu 7 września 1995 r. Minister Ochro-

ny Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa wydał decyzję o wyłączeniu omawianych gruntów z zarządu Instytutu Dendrologii PAN w Kórniku i włączeniu ich do Skarbu Państwa – Nadleśnictwa Babki. Z kolei 8 marca 1996 r. Nadleśnictwo Babki komisyjnie przekazało Las Doświadczalny Zwierzyniec, wchodzący w skład obrębu leśnego Kórnik, w bezterminowe i bezpłatne użytkowanie Instytutu Dendrologii Polskiej Akademii Nauk w Kórniku.

Las Doświadczalny Zwierzyniec położony jest na południowo-zachodnim brzegu Jeziora Kórnickiego i zajmuje 221,70 ha. Prowadzone są tu m.in. doświadczenia proweniencyjne sosny zwyczajnej, świerka pospolitego, jodły pospolitej, jodły olbrzymiej i wielu innych gatunków (nasiona pochodzą z różnych zakątków świata, a sadzonki zastały wysadzone w jednolitych warunkach, co umożliwia porównania populacji). Zlokalizowane są tu również doświadczenia międzynarodowe należące do sieci doświadczeń proweniencyjnych powstałych z inicjatywy Międzynarodowej Unii Leśnych Organizacji Badawczych (IU-FRO). Na Zwierzyncu funkcjonują obecnie 72 powierzchnie doświadczalne. W LD Zwierzyniec równolegle do prowadzonych badań naukowych w lesie jest prowadzona gospodarka leśna. Wszystkie prace gospodarcze na terenie Zwierzynca są prowadzone w oparciu o 10-letni Plan Urządzenia Lasu, Ustawę o lasach z 28 września 1991 r., Ustawę o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. i instrukcje hodowli lasu, ochrony lasu, ochrony przeciwpożarowej lasu i inne. Prowadzone badania naukowe na terenie Lasu Doświadczalnego są zlokalizowane w różnych miejscach, dlatego prowadzone prace mogą wzbudzać wiele emocji. Chcielibyśmy podkreślić, że Las Doświadczalny Zwierzyniec (wraz z położonym w jego obrębie arboretum) podlega Instytutowi Dendrologii PAN i ze względu na swój doświadczalny charakter może być objęty stałym zakazem wstępu zgodnie z Ustawą o lasach (jako powierzchnie doświadczalne). Dla mieszkańców Kórnika i Bnina oraz turystów spoza gminy została stworzona ścieżka turystyczna przebiegająca przez Las Doświadczalny, aby zainteresowani mogli delektować się pięknem przyrody roztaczającej się wokół Jeziora Kórnickiego oraz rodzinie spędzać czas, obcując z naturą. Nie zabraniamy nikomu korzystania z lasu, choć irytują nas pozostawione w lesie śmieci, pozostałości po pracach ogrodowych, zaśmiecony brzeg jeziora, itp. Prowadzone prace gospodarcze na terenie lasu powodują jego czasowe wyłączenia z udostępniania, a także łączą się z przejazdem ciężkiego sprzętu duktami leśnymi, których naprawa jest uzasadniona dopiero po zakończeniu prac.

cd. ze str. 13

Na terenie kompleksu znajdują się zabudowania gospodarcze i mieszkalne należące do Skarbu Państwa, a Instytut Dendrologii PAN nimi zarządza, nie sprzedano żadnego budynku ani terenu wchodzącego w obręb kompleksu.

Las Doświadczalny Zwierzyniec znajduje się w dużej mierze na gruntach porolnych na siedliskach wilgotnych. Bogata szata roślinna i jej dynamiczne przemiany mogą sprawiać wrażenie zaniedbania, las odstaje bowiem od wizji parku. Jest to obraz naturalny, który dla wielu procesów przyrodniczych niesie liczne korzyści, niekiedy niezauważalne dla osób niedysponujących fachowym, rzetelnym wykształceniem przyrodniczym (w tym leśnym).

Prowadzone prace z zakresu ochrony i hodowli lasu na terenach gospodarczych są realizowane zgodnie ze sztuką leśną i zachowaniem najwyższych standardów dbałości o zasoby leśne. Większość drewna, które jest obecnie pozyskiwane z terenu Zwierzyńca, to drewno trocinkowe, wiatrołomy oraz wywroty. Zwierzyniec w ostatnich latach jest dewastowany przez siły natury (czynniki abiotyczne i biotyczne), w efekcie których drzewa są łamane, przewracane i niszczone, w tym te rosnące na powierzchniach doświadczalnych założonych przez kórnickich naukowców. Wiele z tych „zniszczonych”

drzew pozostawiamy w lesie do naturalnego rozkładu, co jest przejawem dbałości o różnorodność biologiczną. Inne, szczególnie te, których zamieranie jest związane z działalnością szkodników owadzych i patogenów grzybowych, muszą być pilnie usuwane i wywożone z lasu, stanowią bowiem istotne zagrożenie dla trwałości i stabilności lasu, a działania te nie są ukierunkowane na zysk, gdyż przychody z wykonywanych prac niejednokrotnie nie pokrywają kosztów. Na przykład większość drzewostanów świerkowych (w tym doświadczalnych) w Lesie Doświadczalnym Zwierzyniec musi być obecnie pilnie wycinana i usuwana, są to prace, które trwają od ubiegłego roku i wiążą się z rozjeżdżaniem dróg. Dukty leśne zostaną wyrównane po zakończeniu prac. Zamieranie drzewostanów świerkowych związane jest z niekorzystnymi warunkami pogodowymi w ostatnich latach, skutkującymi osłabieniem drzew i w konsekwencji gradacją m.in. kornika drukarza. Czy użytkownicy lasu (rowerzyści, spacerowicze) zdają sobie sprawę z tego, jaka jest przyczyna konieczności wykonywanych tychże prac, a co za tym idzie stanu dróg, na jakie tak narzekają? Czy chwilowo pogorszone stany dróg w obliczu zniszczenia przez kornika cennych powierzchni doświadczalnych i drzew, które z bólem musimy usuwać, są najważniejsze?

Drzewostany gospodarcze stanowią otulinę (ochronę) powierzchni doświadczalnych, ale w każdej chwili same mogą stać się doświadczeniami. O wyjątkowości naszego Zwierzyńca stanowi to, iż jest on obiektem badawczym i od dziesięcioleci są tu prowadzone badania naukowe, które swoim charakterem służą całemu społeczeństwu. Gospodarka leśna, która jest prowadzona na terenie całego kompleksu, jest ukierunkowana na ochronę doświadczeń, ochronę przyrody i opiera się na ciągłości i równoważonym wykorzystaniu wszystkich funkcji lasu. Naturalnym stanem rzeczy jest odnawianie wszystkich powierzchni zgodnie z typem siedliskowym lasu, aby nowe pokolenie drzew mogło cieszyć swoją obecnością następne pokolenia naukowców, a także mieszkańców związanych emocjonalnie z naszym przepięknym kompleksem doświadczalnym. Gruntowna rewitalizacja Zwierzyńca w duchu przedstawionym w artykule Pana Stefana Wojciechowskiego doprowadziłaby do redukcji funkcji, jakie dzisiaj pełni nasz las. Ochrona tychże zasobów dla (i przez) naukowców z Instytutu Dendrologii Polskiej Akademii Nauk jest najwyższym priorytetem.

♦ Damian Michałowicz,
Kinga Nowak,
Andrzej M. Jagodziński
Instytut Dendrologii PAN